

TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

15 éves a Pénzügykutató Rt.

Tudományos konferencia, Budapest, 2002. november 21.

Megszüntettek egy minisztériumi kutatóintézetet, mert az államhatalom képviselői úgy gondolták, hogy tanulmányaiban – mint a rendszerváltás egyik alapláncaként számon tartott Fordulat és reformban – megkérdőjelezi a „rendszer” legitimitását. Az „elbocsátott légió” válaszul – élve a törvények adta lehetőséggel – megalapított egy gazdaság- és társadalomkutatásra szerveződött részvénytársaságot. Így jött létre 15 évvel ezelőtt a Pénzügykutató Rt. A születésnapra rendezett konferencián a volt és jelenlegi pénzügykutatók elemezték, milyen utat járt be a gazdaság és a politika Magyarországon ebben az időszakban.

A helyzet jó, de nem reménytelen – akár ezzel a „mondással” is jellemezhető az az öszskép, ami az előadásokból kirajzolódott. Most ugyan nem a legrózsásabb a gazdaság helyzete, és a politikai közélet is zaklatott, de a helyzet azért volt már rosszabb is. Voltak kapitális melléfogások a rendszerváltás elmúlt 12 esztendejében a gazdaság és a politika területén, ám éppen a piaci rendszernek és a demokratikus berendezkedésnek köszönhetően mindig adódott lehetőség a korrekcióra.

A piacgazdaság intézményrendszerének kiépülését vázoló *Kupa Mihály* és *Petschnig Mária Zita* például egybehangzóan súlyos teherfételként említette, hogy a gazdasági ciklusok gyakorlatilag már törvényszerűen igazodnak a politikai ciklusokhoz, s minden választási évben felborul a gazdasági egyensúly. Az külön balszerencse, hogy ez most még kedvezőtlen külső gazdasági körülményekkel is párosul – tette hozzá *Petschnig Mária Zita*.

Kupa Mihály – az Antall-kormány második, de nem utolsó pénzügyminisztere – programjában három év alatt kívánta a gazdaság liberalizálását megvalósítani, „átállítani” a külgazdasági kapcsolatokat, kialakítani a piacgazdaság intézményrendszerét s az államháztartási reformot végrehajtani. Mindezt – a liberalizáció áráként megjelenő – rohamosan növekvő infláció és munkanélküliség mellett. „Lehet, hogy tévedés volt azt hinni – mondja ma már –, hogy egyszerre és gyors ütemben át lehet építeni és rendbe lehet hozni a gazdaságot.” Mindenesetre erre nem maradt ideje, és 1993-ban is megtörtént az, ami azóta menetrendszerűen újra és újra bekövetkezik: a gazdaság fellendülésének első jelétől felbátorodó – éppen a választások előtt álló – politikusok szórni kezdik a pénzt. 1993-ban 2 százalékkal nőtt a lakossági fogyasztás és 27,5 százalékkal a közösségi fogyasztás. 1994-re pedig kialakult az ikerdeficit. Ha nincs a Bokros-csomag, a „Bokros–Surányi–Suchmann táncos trió”, akkor 1995-ben összeomlik a magyar gazdaság – állapította meg *Kupa*. A ’95-ös költségvetés legnagyobb érdemeként a társasági adó 18 százalékra történt csökkentését említette, így megduplázódott a vállalatok fejlesztésre fordítható pénze. A bank- és adókonszolidáció azonban – az ő megfogalmazásában – hozta magával a kleptokrácia megjelenését. A 2001–2002-ban kialakuló tendenciák az 1993-as folyamatokhoz hasonlóak, és torz irányba viszik a gazdaságot. Illúzió azt hinni,

hogy a lakossági fogyasztás, az építőipar – aminek részaránya a GDP-ből mindössze 7-8 százalék – képes a növekedés motorjává válni.

Petschnig Mária Zita a Grósz–Medgyessy-kormánytól a Medgyessy-kormányig tartó 15 év gazdaságpolitikáját tekintette át. Ennek első, 1996 végéig tartó szakaszában a gazdaságpolitika mozgásterét a külső fizetésektől való félelem erősen bekorlátozta, de az ebből adódó kényszerek előrelökték a gazdasági rendszerváltást. A stabilizációt követően megnyílt nagyobb lehetőséget a Horn-kormány – idő hiányában – kevésbé tudta kihasználni, de a nyugdíjreformot még keresztülvitte. Az Orbán-kabinet azonban nem tett hozzá semmit a piacgazdaság megerősítéséhez, sőt az előző rendszer kormányzási technikáihoz nyúlt vissza. A Medgyessy-kabinet eddigi gazdaságpolitikáját politikai kényszerpálya diktátumai határozták meg. *Petschnig Mária Zita* 15 év kormányzati gazdaságpolitikáinak tanulságaiból a következőket emelte ki. A politika csak rövid távon tud erőszakot tenni a gazdaságon, amiért később súlyos árat kell fizetni. Azok a gazdaságpolitikák voltak sikeresek, amelyek alkalmazkodni tudtak a külső és belső feltételekhez, s nem maguk akarták a feltételeket megszabni. A be nem avatkozás politikája éppúgy tévútra vihet (lásd: Antall-, Boross-, Horn-, Medgyessy-kormány), mint a szükségesnél nagyobb mértékű (lásd: Orbán-kormány). A rendszerváltás nem lett volna sikeres a külföldi tőkebefektetései nélkül, és továbbra sem zárhatjuk el magunkat a globalizációba való bekapcsolódástól.

László Csaba jelenlegi pénzügyminiszter arról beszélt, hogy az előző kormány 2001-ben – nem feltétlenül tudatosan, átgondoltan – gazdaságpolitikai váltást hajtott végre, a belső kereslet ösztönzésére helyezte a hangsúlyt, felértékelte a forintot, emelte a béreket, ezáltal rontotta a versenyképességet. Igaz, csökkent az infláció irama, de ennek nagy ára volt. Most újra gazdaságpolitikai váltásra van szükség, aminek legfontosabb eleme a versenyképesség helyreállítása, a költségvetési hiány mérséklése, az óvatos jövedelempolitika és az infláció fokozatos lassítása (a jövő év végére – a jegybankkal összhangban – 4,5 százalékra) bizonyos toleranciahatárok között.

Matolcsy György volt gazdasági miniszter, aki szintén a Pénzügykutatóban kezdte pályafutását, megemlítette Nyers Rezső és Faluvégi Lajos szerepét is e szellemi műhely életében. Majd kifejtette, hogy bár a rendszerváltás utáni valamennyi kormány elévülhetetlen érdemeket szerzett a piacgazdaság alakításában, mindhárom elkövetett hibákat is. A Medgyessy-kormány szerinte még nem hibázott, de a tanulságokat éppen azért kell leszűrni, hogy ne kerüljön tévútra. *Matolcsy* szerint az Antall-kormánynek fedezetlenül is pénzt kellett volna nyomatnia az infrastrukturális fejlesztések finanszírozására, a Horn-kormánynak nem kellett volna korlátoznia a keresletet, az Orbán-kormánynak már 1998-ban el kellett volna kezdenie a gazdaságfejlesztési programokat, s nem kellett volna abbahagyni a privatizációt.

Surányi György, a CIB Bank elnöke, volt jegybankelnök – szintén egykori pénzügykutató – leszögezte: az elmúlt évtized legnagyobb tanulsága az, hogy a rossz költségvetési és jövedelempolitikát nem lehet monetáris politikával – magas reálkamattal és felértékeléssel – ellensúlyozni, ez valójában több kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt. Az infláció – amely ellen most a jegybank hadakozik – lágzörbe, a gazdaság állapotát jelzi. Mesterségesen le lehet nyomni ideig-óráig, ám ez félrevezető, mert azt érzékelteti, hogy minden rendben van. *Surányi* megjegyezte: az 1995-ös stabilizáció után a gazdaság akkor növekedett jó iramban, amikor fegyelmezett költségvetési politika kísérte, s ezzel összhangban állt a kamat- és árfolyam-politika. Az 1996 és 2001 első negyede közötti időszakban a gazdaság dinamikusabban bővült, csökkent az infláció, évente tíz százalékkal emelkedett a termelékenység. Az export növekedési üteme 2001-től fokozatosan a felére esett vissza. Ma a vállalkozóknak a korábbinál kétszer nagyobb reálkamattal kell számolniuk, s az utóbbi két évben 17-18 százalékos felértékelődés is sújtotta őket. A megelőző időszakban a forint a gazda-

ság teljesítményének megfelelő ütemben erősödött. *Surányi* úgy fogalmazott, hogy a költségvetési hiány jövőre tervezett szintje nem lenne vészesen magas, ha nem csökkennének a megtakarítások (a szociálpolitikai szempontból téves lakásfinanszírozás miatt), ami aláássa a pénzügyi stabilitást, mert a költségvetés minden túlköltése, minden vállalati hitelfelvétel megjelenik a folyó fizetési mérleg növekvő hiányában. A laza költségvetési és jövedelempolitika, amely az exportot, a beruházást és a foglalkoztatást fékező monetáris politikával párosul, egy-másfél éven belül nagyon nehéz helyzetet teremthet. *Surányi* utalt arra, hogy a túlzottan szigorú monetáris politika a maga módján hozzájárult súlyos pénzügyi válságok, gazdasági nehézségek kialakulásához Csehországban, Lengyelországban, Dél-Amerika több államában.

A volt jegybankelnök óvott attól is, hogy az ország elhamarkodottan, nem a megfelelő árfolyamon csatlakozzék az eurózónához. A sietségnek hosszú pangás lehet a következménye. Azt fejtette, hogy az Európai Unióba minél előbb be kell lépni, de az euróövezeti csatlakozással érdemes várni, hogy az ország ne kényszerítse bele magát a stabilitási paktum feltételrendszerébe, amely a felzárkózó gazdaságokra nézve növekedési áldozatokat rejthet magában.

Várhegyi Éva, a Pénzügykutató főmunkatársa előadásában arra mutatott rá, hogy a bankok is felelősek azért, hogy miközben a magyar bankrendszer hatékonysága és stabilitása alapján ellovassá vált a kelet-európai átalakuló országok körében, a gazdaság vérkeringésében jóval kisebb a szerepe, mint a fejlett gazdaságokban. A nagyszámú szereplő ellenére a verseny ma is korlátozott a bankpiacon, ezért a bankoknak módjuk van arra, hogy kamataikkal elszakadjanak a piaci mozgásoktól. A főleg a lakossági betéti és a hitelpiacon megfigyelhető rugalmatlan árazás lehetőséget ad a banki költségek áthárítására a kamatokba, így a bankok a mérsékelt hitelezés mellett is jó jövedelmezőséget érhetnek el.

A hozzászólók közül *Csányi Sándor*, az OTP Bank elnök-vezérigazgatója – részben *Surányira* reagálva – többek között azt hangsúlyozta, hogy az árstabilitást a jegybanknak hosszú távon kellene értelmeznie, mert a mesterségesen felerősített forint különösen azoknak az exportálóknak árt, akik hazai alapanyagból dolgoznak. Sürgette a kamat csökkentését is. *Felcsuti Péter*, a magyarországi Raiffeisen Bank vezére viszont azt fejtette ki, hogy a hazai bankrendszer jól fogja állni az uniós versenyt, a technológiai fejlesztések terén felzárkózott, sőt néhány szolgáltatás esetében – például a mobilbankolás – meg is előzte nyugat-európai riválisait.

A legújabb kori magyar gazdaságtörténet legvitatottabb folyamatát, a privatizációt helyezte górcső alá a Pénzügykutató volt igazgatója, a Medgyessy-kormány gazdasági minisztere, *Csillag István*. A négy „de”-vel jellemzett folyamat gyökerei a spontán privatizációhoz nyúlnak vissza, ami azonban – megállapítása szerint – nem volt sem spontán, sem privatizáció, viszont előrevetítette a decentralizált privatizációt. Ez tette lehetővé – *Csillag* megfogalmazásában – az átlátható privatizációt és a korrupció szintjének csökkentését. A demokratizmus jellemezte a privatizációt, jóllehet voltak, akik közelebb ültek a tűzhöz, ám deklaráltan nem politikai előjogokon alapult a tulajdonhoz való hozzáférés, mint például Lengyelországban. A deetatizált jelleg abban nyilvánult meg, hogy a politika kezdetől gazdasági és nem államhatalmi aktusként kezelte a privatizációt, megteremtve a fékek és ellensúlyok rendszerét. Ezért hozták létre a már nem közigazgatási, de még nem vállalati intézményt, az ÁVÜ-t, majd a már nevében is társaság ÁPV Rt.-t. A negyedik jellemző pedig a demilitarizált jelleg volt. A kutatóból lett miniszter megállapította, egyetlen állam sem mondhatja el magáról, hogy olyan lenne a gazdasági szerkezete, ami feleslegessé tenné a további privatizációt. Ami változni fog, hogy a folyamat három liberális alapelv jegyében folytatódik majd: ezek a szabad hozzáférés, az átláthatóság és a tiszta verseny.

Valójában egy kormány sem szeret privatizálni – derült ki *Voszka Éva* összefoglalójából. Ezzel együtt – Csillaghoz hasonlóan – úgy látta, hogy a magyarországi privatizáció „jó lett”, pontosabban: a sok próbálkozás és korrekció eredményeként végül is elfogadható eredmény született. Hogy miért privatizálnak mégis a kormányok? *Voszka* szerint vezeti őket a politikai érdek – hiszen ezzel pozíciókat és jövedelmet lehet elosztani –, valamint a fiskális érdek és a költségvetés bevételi kényszere. Igaz, az elmúlt ciklusban a költségvetési kényszer nem volt olyan erős, az „eredmény”: az ÁPV Rt. 21 vállalata 2001-ben 40 milliárd forint veszteséget termelt, idén körülbelül 150 milliárd forintot, s jövőre jó eséllyel ez az összeg 200-300 milliárd forintra nőne. Az, hogy ennek ellenére összességben mégis jónak minősíthető a privatizáció, legfőképp a kormányváltások nyújtotta korrekcióknak köszönhető.

Sárközy Tamás, a gazdasági rendszerváltás jogi kereteinek egyik megalkotója megjegyezte: lehet, hogy a privatizáció társadalmilag igazságtalan volt, de a piacgazdaság megteremtése érdekében elengedhetetlen. Ezért az állami vagyon eladása nem egyszerűen bevételi lehetőség, hanem mindig rendszerváltó öncél. Ez még akkor is igaz, ha – egy lengyel szakembert idézve – a kelet-közép-európai privatizáció olyan folyamat, amelynek során ismeretlen értékű vagyontárgyat igyekeznek eladni olyanoknak, akiket nem ismernek, akik nem akarnak vásárolni, és pénzüik sincs. Ám tudatában kell lenni annak, hogy polgári társadalmat állami tulajdonnal nem lehet csinálni.

Tölgyessy Péter alkotmányjogász, a kerekasztal-tárgyalások egyik résztvevője, az SZDSZ egykori elnöke, 1998 óta a Fidesz parlamenti frakciójának tagja a politikai rendszerváltás genezisét vázolta fel. Szerinte az átmenet folyamatában viszonylag kevesen vettek részt. Ám, hogy végül is működőképes hatalmi szerkezet született – a végrehajtó hatalom ellenőrizhető és leváltható, létrejöttek az ellensúlyként szolgáló intézmények, mint az Alkotmánybíróság, az Állami Számvevőszék, a független MNB és a független bírói kar, valamint a politikai stabilitást garantáló választási rendszer – annak paradox módon inkább használt, hogy kevesen vettek részt megalkotásában. *Tölgyessy* megítélése szerint a magyar demokrácia alkotmányos alapszerkezetében már a kezdeteknél sem értettek egyet a számottevő politikai erők. Magyarországon szerinte sosem volt konszenzusos demokrácia. A gyorsan bekövetkező kiábrándulást, a Magyar Köztársaságot máig jellemző legitimációs deficitet *Tölgyessy* annak tudta be, hogy mindig az nyeri a választásokat, aki együtt álmodik a választókkal. Így aztán kezdettől: egy magát becsapva érző tömeg áll szemben egy szorongó, ezért ugyancsak agresszív politikai elittel.

Antall József először úgy gondolta, le tud válni a saját pártjairól, majd – meggyengülve – arra kényszerült, hogy fusson azok túlzott igényei után. Horn Gyula Kádár Jánoshoz hasonlóan megpróbált centrumhelyzetbe kerülni, elérni, hogy lehetőleg senki ne legyen nagyon elégedetlen. Még esélyük is lett volna a hatalomban maradásra, ha nem közvetlenül a választások előtt jön elő a földüggel és a bösi gát kérdésével. Az előadó Orbán Viktort mondta a modern tömegdemokrácia első igazi magyar politikusának, jóllehet sok tekintetben ő is Kádár köpönyegéből bújt ki. Orbán képes volt az emberek érzelmeire alapozva politizálni, de a választások elvesztéséhez vezető hibák tömegét követte el. Az embereknek újra az volt az érzése: a politika megint nem hagyja őket békén. Orbán célja a köztársaság hatalmi szerkezetének átalakítása volt, a parlamentarizmust egyfajta vezérdemokráciával próbálta felváltani. Ha győz, akkor reménye lett volna egyfajta Orbán-korszak kiépítésére. Ám ismét működött a magyar parlamenti váltógazdaság. *Tölgyessy* optimistán zárta értékelését, mely szerint, ha kap 20-30 békés, gazdaságilag eredményes évet az ország, akkor véglegesen gyökeret verhet a parlamentáris demokrácia.

Lengyel László, a Pénzügykutató elnöke szerint az 1989-ben megalkotott rendszer nem gondosan összerakott gépezet. Az alkotókat az a szándék vezérelte, hogy megaka-

dályozzák egy kádárista elnöki rendszer kialakulását. A demokrácia fogyatékoságainak jó része annak tudható be, hogy az eredeti nemzeti intézmények (például az önkormányzatok vagy a végrehajtó hatalom ellensúlyaként megalkotott szervezetek is) pártosodtak. A parlamentben lehet kiabálni, ám az „igazi” ügyek azon kívül dőlnek el. Aki pedig éppen hatalomra kerül, az domináns „egypártként” próbál viselkedni – hangzott a látlet. Talán némi vigaszként felfogható az, hogy – miként Lengyel is emlékeztetett rá – a második világháborút követő első negyedszázadban a nyugati demokráciák egy része is így működött. Ez azonban nem változtat azon, hogy 2004-ben Európában ezekkel a pártokkal nem lesz könnyű megjelenni. Az egyesült Európa, új politikai kultúrát és „európai” pártokat követel majd.

Hámor Szilvia – Blahó Miklós

Hámor Szilvia, a Népszabadság főmunkatársa.

Blahó Miklós, a Népszabadság főmunkatársa.